

Projekt "KAČJI PASTIRJI LJUBLJANE" je potekal s prispevki popisovalcev, sofinancirala pa sta ga tudi Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Društveno stičišče STIKS ter Študentski svet Biotehniške fakultete.

LITERATURA:

- ERBIDA, N., 2014. Kačji pastirji Ljubljane. *Erjavecija* 29: 10-12.
- KIAUTA, B., 2014. Zametki za favno kačjih pastirjev (Insecta: Odonata) mesta Ljubljana, Slovenija. *Natura sloveniae* 16(1): 15-40.
- RAJKOV, S., 2014. *Fauna Odonata urbanog područja Novog Sada*. Diplomski naloga. Departmanski za biologiju i ekologiju, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 84 str.
- WILLIGALLA C. & T. FARTMANN, 2011. Einfluss der Bebauung auf die Libellendiversität (Odonata) in Städten. *Treffpunkt biol. Vielfalt* 10: 145-149.

(M. VRHOVNIK, N. ERBIDA, J. CVETKOVIĆ,
R. GOLOBINEK, M. HOSTNIK, K. KISOVEC,
D. VINKO & N. ZALETELJ)

PRESENETLJIVO PONOVO OPAZOVANJE DRISTAVIČNEGA SPRELETAVCA *LEUCORRHINIA PECTORALIS* V KRAJINSKEM PARKU RAČKI RIBNIKI-POŽEG

Vsakdo izmed nas ima kakšno vrsto kačjega pastirja, ki se je na odonatološkem izletu vedno posebej razveseli in zame je dristavični spreletavec *Leucorrhinia pectoralis* tozadevno gotovo v najožjem izboru. Morda zato, ker je bil ena izmed prvih vrst, ki sem jih v ranih odonatoloških začetkih prvih zabeležil v Sloveniji (BEDJANIČ, 1995), delno pa zato, ker je zelo zanimiv tudi iz naravovarstvenega vidika, saj namreč sodi med strogo zavarovane vrste, uvrščene na dodatke BERNŠKE KONVENCIJE in na dodatka II in IV DIREKTIVE O HABITATIH. Mednarodni naravovarstveni »sloves« se žal tudi v Sloveniji zrcali v dejstvu, da moje veselje ob opazovanju dristavičnega spreletavca nikakor ni pogosto. Pa še takrat se nemudoma, zaradi številnih slabih izkušenj v preteklosti, hitro pojavi tudi skrb za prihodnost obstoja vrste na dotičnem območju.

Dristavični spreletavec je pri nas redka in močno ogrožena vrsta, ki se pojavlja skoraj izključno v severovzhodnem delu države. Je indikator biotsko »najbogatejše« faze v razvoju ali stanju stoječega vodnega ekosistema, zato ima ohranjanje njenih bivališč »krovni« efekt za mnoge druge ogrožene rastline in živali. Razvoj vrste v stadiju ličinke traja dve leti, odrasle žuželke se pojavljajo od začetka maja do sredine julija. Naravna življenjska okolja so mezotrofne do evtrofne rečne mrtvice z bogato razvitim vodnim in obrežnim rastlinjem, vsaj

enako pomembna pa so za vrsto v našem prostoru tudi »sekundarna bivališča«, kot so stari ekstenzivni gojitveni ribniki z ohranjeno obrežno in vodno vegetacijo v coni zaraščanja oz. kopnenja. Dristavični spreletavec je slabo toleranten na plenilski pritisk rib, zato je v mrtvicah in ribnikih zaželen odsotnost ribje populacije oz. njena gostota v okvirih naravne sestave in količine. Poleg samega vodnega bivališča so za vrsto pomembna tudi ustrezna kopenska bivališča v bližnji okolici, kot so gozd, grmišča in druge ekstenzivne površine (BEDJANIČ, 2014).

SLIKA 1: Samček kritično ogroženega dristavičnega spreletavca *Leucorrhinia pectoralis* (Foto: M. Bedjanič, Grajevnik, 13-VI-2015).

V letu 2015 sem se po dolgem času namenil priložnostno in nesistematično preveriti stanje življenjskih okolij in populacij dristavičnega spreletavca na nekaj izbranih mestih v severovzhodni Sloveniji. Konec maja sem vrsto neuspešno iskal na ribnikih v okolici Ptuja, kjer me je posebej razžalostilo stanje na ribniku v Spodnjem Velovleku, saj je bila pred kratkim izvedena poglobitev dna izvedena na način, ki v trenutnem stanju dolgoročno onemogoča preživetje nekaj izjemno

bogate favne kačjih pastirjev. Dejstvo, da je ribnik razglašen kot NATURA 2000 območje in je torej eden izmed biserov slovenske in evropske narave, ima očitno veljavo le na papirju.

Dva tedna kasneje, 13-VI-2015, se je slab občutek z obiskom Turnovih ribnikov v Krajinskem parku Rački ribniki – Požeg samo še nadaljeval. Tudi tukaj uničujoči posegi izpred preloma tisočletja še niso bili sanirani in stanje življenjskih okolij je za nekdanj izjemno raznoliko favno in floro neustrezno. Ko sem se z avtom zamišljeno zapeljal še do ribnikov v Grajevniku me je po prvem praznem, prijetno presenetil največji obcestni ribnik v kompleksu (x 552006, y 142552; alt. 250m). Tukaj se je v letu 2002 še bohotila evropsko ogrožena vodna praprotna štiriperesna marzilka *Marsilea quadrifolia* (BEDJANIČ & VOGRIN, 2003), ki pa je kasneje tod nisem več videl, delno morda tudi zaradi vmesnega poskusa ribiškega »aktiviranja« ribnika, pa spet njegove izsušitve itd. Skratka, ribnik je po nekaj letih od zadnjega obiska že s ceste veliko obetal in s škornji sem pogumno zakorakal med gosto ločje, ki je pokrivalo precejšen del vodne gladine. Voda mi je segala ponekod največ do pasu, bila je bistra, a polna razpadajočega organskega drobirja – vsled tega je bila kakopak tudi »prijetno« dišča – ter bogato zaraščena s stebelci mešinke *Utricularia* sp. Vreme je bilo okoli ene ure popoldan le nekoliko pooblačeno, vendar je močno pihalo. Štiriperesne marzilke žal nisem ugledal, vrvež kačjih pastirjev pa je bil glede na vetrovne razmere kar živahen. Izmed enakokrilih kačjih pastirjev so bili na sceni travniški škratec *Coenagrion puella*, modri kresničar *Ischnura elegans*, sinji presličar *Platycnemis pennipes* ter tako veliki rdečeoček *Erythromma najas*, kot mali rdečeoček *Erythromma viridulum*. S sredino junija morda nekoliko zgodaj, me je presenetilo tudi nekaj samčkov obvodne zverce *Lestes sponsa*. Med raznokrilimi kačjimi pastirji so vetru kljubovali veliki spremljevalec *Anax imperator*, deviški pastir *Aeshna isocles*, močvirski lebduh *Cordulia aenea*, modri ploščec *Libellula depressa*, lisasti ploščec *Libellula quadrimaculata*, temni modrač *Orthetrum albistylum* in opoldanski škratec *Crocothemis erythraea*. In ko sem tako prebrodil ribnik do severozahodne plitvine sem jo zagledal! Značilno rumeno pego na sedmem členu zadka namreč, ki v kombinaciji z rjavkastim telesom, temnim madežem na bazi kril in svetlimi žilami na njihovem koncu ter belim obrazom in čelom takoj odkrije, da gre za dristavičnega spreletavca. Seveda sem si dal duška in tudi nadležno pozibavanje vejic in steblik mi ni uspelo ukrasti nekaj uspešnih posnetkov meni tako ljubega kačjega pastirja. Opazoval sem skupno le pet samčkov, predstavnice nežnejšega spola pa ni bilo na spregled nobene.

Najdba pomeni presenetljivo ponovno opazovanje dristavičnega spreletavca v krajinskem parku po kar 18 letih. Sam sem vrsto tukaj opazoval 24-V in 26-V-1996 na Turnovih ribnikih ter na severovzhodnem kraku zadrževalnika Požeg, kar je botrovalo kasnejšemu predlogu uvrstitve območja med naravovarstvene bisere omrežja NATURA 2000 (BEDJANIČ, 1999; KOTARAC et al., 2003). Edino dodatno opazovanje s tega območja je dobro leto kasneje uspelo med 14. SVETOVNIM ODONATOLOŠKIM SIMPOZIJEM, ki ga je Slovensko odonatološko društvo organiziralo med 12. in 23. julijem 1997 v Mariboru. Takrat so namreč

nadobudni mladi nizozemski kolegi na Turnovih ribnikih zabeležili tandem dristavičnega spreletavca (DIJKSTRA et al., 1997).

In kakšni so ob tej razveseljivi sveži notici obeti za dolgoročen obstoj populacije vrste v ribnikih v Grajevniku? Kot smo se v zadnjih dvajsetih letih naučili tudi že v Sloveniji, je obstoj populacij dristavičnega spreletavca marsikje vezan na splet srečnih okoliščin, ki lahko v nekaj letih ugodnih razmer populacijo okrepijo in ji dajo celo kolonizacijski potencial, po drugi strani pa lahko že nekajdnedni nepremišljeni izpust vode iz ribnikov vrsto izbriše iz določenega območja za mnogo daljše obdobje.

SLIKA 2: V največjem izmed ribnikov v Grajevniku so v zadnjih letih po srečnem naključju nastale razmere, ki ustrezajo številnim kačjim pastirjem, med njimi tudi kritično ogroženemu dristavičnemu spreletavcu *Leucorhina pectoralis* (Foto: M. Bedjanič, 13-VI-2015).

Stanje narave se na širšem območju Račkih ribnikov in akumulacije Požeg, kljub zakonskemu zavarovanju in statusu NATURA 2000 območja, iz leta v leto počasi slabša. Kljub temu, da so vodne površine večinoma v državni lasti oz. so vsaj bile, z njimi po lastni volji in iniciativi gospodarijo raznorazni subjekti. Stanje habitatov s stališča kačjih pastirjev je na razglašenem območju NATURA 2000 izrazito negativno. Konkretni podatki in opazovanja za obdobje zadnjih 10 let niso znani, monitoring seveda ne poteka.

Račke in Turnove ribnike ter akumulacijo Požeg ogroža predvsem intenzivno ribogojstvo, ki zaradi prevelike količine vnešenih rib, dodatnega hranjenja in evτροφizacije neugodno vpliva na raznolikost močvirskih in vodnih bivališč, floro ter favno. Kljub vsem negativnim učinkom je seveda dejstvo, da ima ribogojstvo na tem prostoru dolgo tradicijo in je na nek način celo nujno za dolgoročno ohranitev teh naravnih vrednot in biotske raznolikosti območja. Kompromis je možen le z uvedbo prilagojenega, ohranjanju narave podrejenega gospodarjenja z vodnimi površinami ter pripravo načrta upravljanja, ki bo natančno določal količino in vrstno sestavo vnešenih rib, enako tudi režim polnjenja in praznjenja ribnikov ter višino vodnega stolpca ter ostale elemente ribogojskega upravljanja.

Ker je dristavični spreletavec v Sloveniji kritično ogrožena vrsta, so za zagotavljanje ugodnega ohranitvenega statusa populacij pri nas potrebni aktivni varstveni ukrepi in posebna skrb. Usmeritve, ki jih je za ohranjanje populacij dristavičnega spreletavca podal BEDJANIČ (2014), lahko za območje Krajinskega parka Rački ribniki – Požeg nekoliko prilagojeno strnemo v naslednje alineje:

- Nujna je uvedba prilagojenega, ohranjanju narave podrejenega gospodarjenja z vodnimi površinami, ki jih naseljuje vrsta – Turnovi ribniki, ribniki v Grajevniku, deli akumulacije Požeg;
- Pripraviti je treba načrt upravljanja določenih stoječih voda (natančno določena količina in vrstna sestava vnešenih rib, režim polnjenja in praznjenja ribnikov, višina vodnega stolpca) – ribogojstvo ni pogoj za preživetje vrste, ampak v prilagojeni, ekstenzivni obliki le najustreznejša možnost dolgoročnega upravljanja življenjskih okolij vrste!
- Izboljšati je treba življenjske pogoje in možnosti preživetja vrste s fizičnimi posegi v ustreznih biotopih (npr. predeljevanje delov ribnikov – cone brez rib, ustvarjanje manjših vodnih biotopov v okolici in njihovo vzdrževanje v različnih sukcesijskih stadijih – po principu rotacijskega modela);
- Formalno je treba določiti upravljavca določenih »ribogojskih« stoječih voda. V koncesijsko ali najemno pogodbo je treba vključiti (1) ohranitvene ukrepe in (2) ukrepe za izboljšanje življenjskih pogojev vrste.

Ribniki v Grajevniku so pomembni zlasti z vidika močvirske in vodne flore, saj tukaj uspevajo številne redke in ogrožene rastlinske vrste in združbe. Predstavljeno opazovanje dristavičnega spreletavca na tem območju jim nedvomno dodaja tudi izstopajoč odonatološki pomen. V zadnjih letih sta naravovarstveno stanje in potencial ribnikov nihala od odličnega, do slabega, pa spet zelo dobrega, v odvisnosti od višine vodnega stolpca, dinamike izpustov vode in intenzivnosti gospodarjenja. V osnovi so naravovarstvene usmeritve za ribnike v Grajevniku podobne kot na vseh naravovarstveno pomembnih vodnih površinah v krajinskem parku, pri čemer je sprejemljivo izključno ekstenzivno ribogojstvo, brez ribištva in dodatnih vnosov hranil. Strnemo jih lahko v naslednjih alinejah:

- V ribnikih v Grajevniku je sprejemljivo le izvajanje ekstenzivnega ribogojstva, kjer količina rib ne presega 200-300 kg/hektar;
- Prepovedano je naseljevanje ali doseljevanje tujerodnih, še zlasti rastlinojedih vrst rib;
- Prepovedan je vnos hranil in dodatno krmljenje rib;
- Rekreativno ribištvo ni sprejemljivo, prepovedana je nadelava ribiških stojišč, območje je treba v celoti izločiti iz morebitnega ribiškega upravljanja;
- V sodelovanju z naravovarstveno službo se določi višina vodnega stolpca, ki je optimalna z vidika močvirskih rastlinskih združb (zagotovitev zadostne površine plitvin in muljastih polojev) in ta nivo se prilagaja le dogovorno;
- Posamezni ribnik naj se prazni čim redkeje, največ enkrat na dve do tri leta, če je to potrebno;
- Ribniki naj se izmenoma praznijo tako, da nikoli niso prazni vsi hkrati;
- Praznjenje naj se izvede po 1. oktobru, pred zmrzaljo, ribnik naj se po praznjenju takoj spet napolni;
- Ohranja se sedanjí obseg obstoječe obrežne lesne zarasti, obrežne in vodne vegetacije naj se ne odstranjuje;
- Prepovedana je uporaba agrokemičnih sredstev za zatiranje in uničevanje rastlin in živali.

In za konec le še zaključna misel v kontekstu obvez iz DIREKTIVE O HABITATIH. Za izboljšanje stanja populacij kvalifikacijskih vrst v Krajinskem parku Rački ribniki – Požeg so potrebni aktivni varstveni ukrepi, vključujoč urejevalne oz. sanacijske posege v ribnike in akumulacijo, in predvsem priprava celovitega načrta upravljanja, ki bo zajemal vse vodne površine območja in določil upravljalca. Kompromis z obstoječimi ribogojskimi, turističnimi, učno-vzgojnimi in drugimi dejavnostmi je nujen in vsekakor mogoč, realizirati pa bi ga bilo možno v sklopu večjega, dobro pretehtanega naravovarstvenega projekta. Zooloških, botaničnih in ekosistemskih in zakonskih argumentov je več kot dovolj.

LITERATURA:

- BEDJANIČ, M., 1995. *Leucorrhinia caudalis* (Charp.) and *Leucorrhinia pectoralis* (Charp.) new for the odonate fauna of Slovenia (Anisoptera: Libellulidae). *Notulae odonatologicae* 4(5): 89-90.
- BEDJANIČ, M., 1999. O nevretenčarjih. V: M. Vogrin & N. Vogrin (ured.), *Naravoslovni vodnik po krajinskem parku Rački ribniki – Požeg*, str. 57-75, 111-113, Društvo za proučevanje ptic in varstvo narave, Rače.
- BEDJANIČ, M., 2014. *Projekt »Varstvo in upravljanje sladkovodnih mokrišč v Sloveniji – WETMAN 2011-2015«, LIFE09 NAT/SI/000374, Popis začetnega stanja in raziskave vpliva projektnih aktivnosti na populacije kačjih pastirjev (Odonata): pilotno območje Mura – Petišovci: končno poročilo*. Elaborat za Zavod RS za varstvo narave, ProNatura, Braslovče. 82 str.
- BEDJANIČ, M. & M. VOGRIN, 2003. *Krajinski park Rački ribniki – Požeg: naravni biser med Pohorjem in Dravo*. *Proteus* 65(5): 215-225, 238.

- DIJKSTRA, K. D., P. EDELAAR, K. GOUDSMITS, V. KALKMAN, R. KETELAAR & M. WASSCHER, 1997. Van heros naar hylas, Libellen in Slovenië en Oostenrijk. *NieuwBr. ned. Ver. Libellenstudie* 1(3): 8-9.
- KOTARAC, M., A. ŠALAMUN & S. WELDT, 2003. *Strokovna izhodišča za vzpostavljanje omrežja Natura 2000: Kačji pastirji (Odonata) (končno poročilo)*. Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju. 104 str., digitalne priloge.
- VOGRIN, M. & N. VOGGRIN, 1999 (ured.). *Krajinski park Rački ribniki - Požeg: vodnik*. Društvo za opazovanje ptic in varstvo narave, Rače. 152 str.

(M. BEDJANIČ)

POROČILO O IZIDU DELA

W.E. HOLZINGER, A. CHOVANEC & J.A. WARINGER, 2015

“CHECKLISTEN DER FAUNA ÖSTERREICHS, No. 8. ODONATA (INSECTA)”

Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
ISBN 978-3-7001-7600-8

To je druga, revidirana, dopolnjena in s komentarji opremljena izdaja kataloga avstrijskih kačjih pastirjev, razposlana 5. oktobra 2015 in našteva 78 vrst. Prva izdaja (D. ST. QUENTIN, 1959, *Catalogus faunae Austriae* 12c: 1-11) je vsebovala 75 vrst, kasneje pa sta izšla še dva seznama: M. LÖDL, 1976, *Linzer biologische Beiträge* 8: 135-159, 383-387 (79 vrst) in R. RAAB, 2006, *Libellen Österreichs*, Springer, Wien-New York (77 vrst).

Med 78 danes v Avstriji z gotovostjo ugotovljenimi vrstami je *Coenagrion hylas freyi* (Bilek), iz Severne Tirolske, avstrijski endemit, ker je njegova bavarska populacija že pred desetletji izumrla. Po vseh avstrijskih deželah je razširjenih 46 vrst, če pa obravnavamo Vzhodno Tirolsko kot samostojne geografsko enoto, je takih taksonov 29. Številčni status po posameznih deželah je naslednji: Burgenland: 61 vrst, - Dunaj: 61, - Gornja Avstrija: 65, - Koroška: 64, - Salzburg: 63, - Severna Tirolska: 63, - Spodnja Avstrija: 69, - Štajerska: 65, - Vorarlberg: 61, - in Vzhodna Tirolska: 38 vrst. Odkritja dodatnih vrst je komaj pričakovati: šlo bi morda kvečjemu le za migrante (npr. *Boyeria irene*), ali za vrste, ki trenutno širijo svoj naselitveni areal. Brez kratkoročnih posegov za zaščito pa je pričakovati, da bo nekaj vrst v bližnji bodočnosti v Avstriji izumrlo, med njimi *Leucorrhinia albifrons*, *L. caudalis* in *Sympetrum depressiusculum*.

Delo podaja tudi pregled doslej izdanih odonatoloških bibliografij za posamezne dežele in omenja pet od 23 v rastlinjaku neke avstrijske tvrdke za prodajo akvarijskih rastlin ugotovljenih eksotičnih vrst: *Ischnura senegalensis*, *Paedagrion*